

Kur'an'ın Ehl-i Kitaba Bakışı

MUAMMER ESEN

Doç. Dr., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
muammer.esen@hotmail.com

Özet

Ehl-i kitap (*ehlü'l-kitâb*) tabiri, “kitaplılar, kendilerine kitap verilenler” ile “okuma yazma bilenleri” ifade eden Kur'anî bir kavram olup, esasen, “ilahî bir kitaba inananlar” anlamını içermektedir. Dolayısıyla bu bağlamda kendileri de bir kitap (Kur'an) sahibi olan Müslümanlara da “Ehl-i kitap” denilebilir. Ancak Kur'an'da geçen bu kavramla kastedilenlerin, Müslümanlar dışındaki kitap sahibi din mensupları olduğu açıktır. Kur'an'da, “Ehl-i kitap” anlamında, bir de, “Ehl-i zikir” (*ehlü'z-zikr*) tabiri kullanılmaktadır ki, bununla, Tevrat ve İncil hakkında bilgi sahibi olan Ehl-i kitap bilginleri kastedilmektedir. Kur'an, bu gibi tabirleri kullanmakla, kendilerine ilahî bir kitap verilenleri diğerlerinden ayırmakta ve onlara daha farklı bir tarzda hitap etmektedir. Böylece Kur'an, zaman zaman, özellikle bir kısım kitap ehli Hıristiyanı överken, bazen de, özellikle Yahudiler başta olmak üzere onlardan bir kısmını ise sert bir şekilde eleştiriye tabi tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i kitap, Ehl-i zikir, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sâbiiler, Mecûsiler.

Abstract

The Qur'an's View Of The Ahl Al-Kitab

The expression “ahl al-kitab,” which means “the people of the book, those with a scripture, and those who are given a scripture,” is used both to refer to the addressees of revelation prior to the advent of Islam and to describe a group who are literate. “The people of the book” is also referred to as “ahl al-dhikr” meaning those who have the knowledge of the previous revelations. The Qur'an used the expression “ahl al-kitab” to distinguish the Jews and the Christians, who had scriptures of divine origin, from those who had no divine scriptures at all. While Qur'an praises certain Christian “ahl al-kitab” of the period when it was revealed, it harshly criticizes them, particularly the Jewish part, in many places.

Keywords: Ahl al-kitab, ahl al-dhikr, the Jews, the Christians, the Sabi'is, the Magi

GİRİŞ

Kur'an'ın Ehl-i kitaba bakışını, bir makale araştırmasının sınırları içinde kalarak bütün yönleriyle ele almanın zorluğu ortadadır. Haliyle bu konunun, bir kitap çalışması içinde ele alınması, şüphesiz daha geniş bir değerlendirme imkânı sağlar. Bununla birlikte, bu alanda yazılıp çizilenlerin hemen hepsini işin içine katmak suretiyle meseleyi daha fazla dallandırıp budaklandırmadan doğrudan Kur'an'ın konuya bakış açısını bir bütün halinde kısa ve özlü bir şekilde gözler önüne sermenin daha faydalı olacağı kanaatiyle böyle bir makale çalışması gerekli görülmüştür. Bu kısa gerekçeli girişten sonra, Kur'anın Ehl-i kitaba bakışı çerçevesinde ilk olarak Kur'an'da geçen "Ehl-i kitap" tabirinin anlamlarını vermek uygun düşecektir.

Ehl-i kitap (*ehlü'l- kitâb*) tabiri, "ilahî bir kitaba inananları" ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Bu bağlam içinde düşünüldüğünde, kendileri de bir kitap sahibi olan Müslümanların da "ehl-i kitap" olduğu söylenebilir. Ancak ne var ki bu tabir, başlangıçta sadece Kur'an'ın kullandığı bir kavram olup, bununla, Müslümanların dışında kalan ve Tevrat ve İncil gibi ilahî kitaplara sahip olan din mensupları kastedilmektedir.

"Kitap sahipleri, kitaplılar, kendilerine kitap verilenler" gibi anlamlar taşıyan Ehl-i kitap kavramı, Kur'an'da, İslam öncesi vahiylerin muhataplarını ifade etmek üzere kullanıldığı gibi,¹ okuma yazmayı bilen bir grubu ifade etmek için de kullanılmıştır.² Kur'an'da, daha önceki vahiylerin bilgisine sahip olanlar anlamında "zikir ehli" (*ehlü'z-zikr*)³ tabiri de kullanılmaktadır ki, bununla, Tevrat ve İncil hakkında bilgi sahibi olan Ehl-i kitap bilginleri kastedilmektedir. Yine Kur'an, Ehl-i kitabın iki önemli unsurundan biri olan Yahudiler için "*yehûd*", diğer önemli unsur olan Hıristiyanlar için ise "*nasârâ*" kelimelerini de ayrıca sıkça kullanmaktadır.⁴ Ayrıca yine Kur'an'ın, sadece Hıristiyanları ifade etmek üzere "İncil ehli" demek olan "*ehlü'l- incîl*" tabirini kullandığı da görülmektedir.⁵ Bütün bunlardan ayrı olarak yine Kur'an'ın,

1 Bu tabir (*ehlü'l- kitâb*), Kur'an'da, otuz bir yerde geçmektedir. Bunlardan birkaçına örnek olmak üzere bkz. 2/Bakara:105, 109; 3/Âl-i İmrân:64, 65, 69-72, 75, 98-99. Ayrıca bkz. Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, (Mısır, 1955), I, s. 483.

2 Tabbâra, Afif Abdu'l-Fettâh, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, (Beirut, 1986), s. 12.

3 Bkz. 16/Nahl: 43; 21/Enbiyâ: 7.

4 Kur'an'da geçen "*yehûd*" ve "*nasârâ*" kelimelerinden bazılarına örnek olmak üzere bkz. 2/Bakara: 113, 120; 5/Mâide: 18, 51, 64, 82; 9/Tevbe: 30.

5 5/Mâide: 47.

kitap ehlini ifade etmek üzere, “kendilerine kitap verilenler”⁶, “kendilerine kitap verdiklerimiz”⁷ ve “kendilerine kitaptan bir pay verilenler”⁸ şeklinde tanımlamaları da vardır. Yine Kur'an'ın ayrıca bir de “kendilerine ilim verilenler”⁹ şeklinde bir ifadesi daha vardır ki, bununla da kitap ehlinin kastedilmiş olması muhtemeldir.

Kur'an, Ehl-i kitap kavramını; Tevrat ve İncil gibi vahiy kaynaklı kitap sahipleri olan Yahudiler ile Hıristiyanları, ilahî kaynaklı hiçbir kitaba sahip olmayan diğer unsurlardan ayırt etmek için kullanmıştır.¹⁰ Bununla birlikte her ne kadar Kur'an, bu kavramla, daha çok Yahudiler ile Hıristiyanları kastetmiş ise de,¹¹ bunlardan ayrı olarak o, bir de “Sâbiîler”¹² den bahsetmiştir ki, adı geçen bu son grubun (Sâbiîler), “kitap ehli” olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Nitekim İslam fıkıh ekollerinden biri olan Hanefiler, Yahudiler ile Hıristiyanların dışında kalıp da ilahî bir dine inanan diğer bir takım grupları da “kitap ehli” olarak değerlendirirken;¹³ buna mukabil Şafîîler ile Hanbelîler ise, sadece Yahudileri ve Hıristiyanları Ehl-i kitap olarak görmüşler¹⁴ ve fikhî uygulamalarını buna göre yapmışlardır.

Kur'an, üç yerde, müminler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîleri bir arada zikretmektedir.¹⁵ Nitekim bu ayetlerden birisinde şöyle denmektedir:

*“Şüphesiz inananlar ile Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe inanıp iyi amel işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.”*¹⁶

Ayetteki “inananlar” (*innellezîne âmenû*) kavramı ile kimlerin kastedildiği hususu, sözü edilen ayette geçen “(Bunlardan) Allah'a ve ahiret gününe inananlar...” ifadesinden ötürü, İslam bilginlerince tartışma konusu yapılmıştır. Taberî, ayette söz konusu edilen “inananlar”dan maksadın, peygamber-

6 2/Bakara: 101,144, 145; 3/Âl-i İmrân: 19, 20, 100, 186.

7 2/Bakara: 121, 146.

8 3/Âl-i İmrân: 23; 4/Nisâ: 44.

9 17/İsrâ: 107; 22/Hac: 54.

10 Goldziher, Ignaz, “Ehl-i Kitap,” *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB, 1977), IV, s. 208.

11 Bkz. 2/Bakara: 105 -109, 111-113, 121; 3/Âl-i İmrân: 64 -78, 98 -100, 110 -115, 199; 4/Nisâ: 123, 153 -162, 171; 5/Mâide: 14 -19, 47 -51, 59, 64 -78; 29/Ankebût: 46; 33/Ahzâb: 26; 57/Hadîd: 29; 59/Haşr: 2, 11; 98/Beyyine: 1 -6.

12 Bkz. 2/ Bakara: 62, 5/Mâide: 69; 22/Hacc: 17.

13 İbnü'l- Hüمام, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvahîd, *Fethu'l-Kadîr*, (Mısır, 1356), II, s. 372.

14 İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, (Beyrut, 1972), X, s. 568.

15 2/Bakara: 62; 5/Mâide: 69; 22/Hacc: 17.

16 2/Bakara: 62. 5/Mâide: 69. ayetin anlamı da hemen hemen aynıdır.

lerin Allah'tan getirdiklerine inanıp onu bu hususta tasdik edenler olduğunu söylerken;¹⁷ buna karşılık Zemahşerî, burada geçen “inananlar”ı, kalpleriyle doğru dürüst onaylamadıkları halde dilleriyle inandıklarını söyleyen zayıf imanlı “münafıklar” diye tefsir etmektedir.¹⁸ Ayrıca burada söz konusu edilen “inananlar”ı, Hz. Muhammed'den önce Hz. İsa'ya inanıp da Hz. Muhammed'in gelmesini bekleyenler olarak tefsir edenler de vardır.¹⁹

Bana göre, burada sözü edilen “inananlar”dan maksat, gerçek manada Allah'a ve Resulüne iman eden hakikî Müslümanlardır. Çünkü bunlar, Hz. Peygamber'e tâbi olup O'nun Allah'tan getirdiklerine inanmakta ve dolayısıyla onlar, “inanan Müslümanlar” grubunu oluşturmaktadırlar. Nitekim bunları (inananları), daha sonra sırasıyla Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîler takip etmektedirler.

Ayette “inananlar”dan sonra sırasıyla zikri geçen Yahudiler (*hâdû*), Hıristiyanlar (*nasârâ*) ve Sâbiîler (*sâbiîn*), kitap ehlini oluşturmaktadırlar. Burada Yahudiler ile Hıristiyanların kimler olduğu bilinmektedir. Ancak bu ve yukarıda sözü edilen ayetlerde bahsi geçen “Sâbiîler”in durumu, onların kimler olduğu hususu, diğerlerine, yani Yahudiler ile Hıristiyanlara nazaran oldukça tartışmalıdır. Nitekim Sâbiîler, “bir dinden çıkıp başka bir dine geçenler”, “ne Yahudi ne Hıristiyan olup herhangi bir dinin sahibi olmayanlar”, “Yahudiler ile Mecusilerin arasında bir konumda durup, herhangi bir dine sahip olmayanlar” diye tevil edilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında ayette geçen Sâbiîlerin kimler olduğuna ilişkin daha belirgin yorumlar da yapılmakta; onların, Musul civarında yaşayıp, “Allah'tan başka tanrı olmadığına” inandığı halde ne bir kitabı ne bir peygamberleri ne de bir din ehli olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Bazılarına göre ise bunlar, meleklere tapınan, kibleye doğru namazlarını kılan, Zebur okuyan kitap ehli bir grup olarak görülmektedir.²⁰ Bu

17 Bkz. Taberî, Ebû Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978), I, ss. 358 -367.

18 Zemahşerî, Ebu'l-Kâsim Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâik'it-Tenzil ve 'Uyûni'l-Akâvil fî Vücûhi'l-Te'vil*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, tsz.), II, ss. 285 - 286; Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saïd Abdullah, *Envâru'l-Tenzil ve Esrârü'l-Te'vil*, (Beyrut: Müessesetü Şa'bân, tsz.), I, s. 158; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (Kahire, 1967), I, ss. 432 - 433; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*; (Dâru'l fikr, 1973), I, ss. 93-94; Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, (Kahire: Matbaatu'l-Menâr, 1934), I, s. 333.

19 Ayette geçen “inananlar” sözüyle kimlerin kastedildiği ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Mısır, 1935), II, s. 104 vd.; Tabersî, Ebu'l-Fazl b. el-Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, (Beyrut: Mektebetü'l-Hayât, 1961), I, ss. 288 - 289.

20 Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, I, ss. 359 - 360.

arada Sâbiîlerin, insanlığın ikinci babası sayılan Hz. Nuh'un dininin takipçileri olduğunu söyleyenler olduğu gibi; yine bunların, yıldızlara tapan bir grup olduğunu iddia edenler de vardır.²¹

Sâbiîlerin kimler olduğuna ilişkin bir başka yoruma göre ise bunlar, Peygamberlikten önce putlara tapınan kavimleri hususunda şüpheye kapılıp da kendileri için razı olacakları bir inancı araştıran ve sonunda tevhid inancına ulaşan müşrik Araplardan bir gruptur. Nitekim Seyyid Kutup, bu görüşü tercihe şayan bulmaktadır.²²

Ayette sayımı yapılan "Ehl-i kitap"tan başta Yahudiler olmak üzere, Hıristiyanlar da değişik nedenlerle pek çok yönleriyle Kur'an'ın birçok yerinde bahis konusu yapıldığı halde, aynı şey, Sâbiîler için pek söz konusu değildir. Nitekim Yahudiler ile Hıristiyanlar olumlu ve olumsuz yönleriyle Kur'an'da bahis konusu yapıldığı halde, Sâbiîlerin iyi kötü herhangi bir yönünden bahsedilmemektedir. Bunda, onların, Hz. Peygamber dönemindeki İslam toplumuyla en azından doğrudan ilişkilerinin bulunmaması etkili olmuş olabilir.²³ Çünkü nihayetinde Kur'an, evvel emirde, indiği dönemin direkt muhataplarına hitap etmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ayette sayımı yapılan kitap ehlinin Allah'a ve ahiret gününe inanıp da iyi, doğru dürüst amel işlemleri halinde Rableri katında ödüle layık olacakları açıkça bildirilmektedir.²⁴ Esasen bu ayrı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte kısaca şu hususa değinmek gerekir. Her ne kadar burada söz konusu edilen ilahî kurtuluşun, Hz. Peygamber'den önceki kitap ehlini kapsadığı yorumu yapılmak suretiyle²⁵ ahiretteki kurtuluşun diğer bir takım ayetlerle tahdidine çalışılsa da, esasen buradaki ifade genel olup, Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi işler yapan herkesi kapsadığı açıkça görülmektedir.

Buradan da açıkça anlaşılıyor ki, Allah'ın, geçmiş ve gelecek çeşitli din mensuplarına karşı takınacağı davranışını belirleyen temel esas, onların iman ve amelleridir. Buna göre, sahih, doğru bir imana sahip olup da insanlık yararına

21 Beydâvî, *Envârü'l-Tenzil ve Esrârü'l-Te'vil*, I, s. 157. Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, I, ss. 432 - 433; Cevherî, *Tantavî, el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'an il-Azîm*, (Kahire, 1931), II, s. 80.

22 Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1978), I, s. 75.

23 Bkz. Kesler, M.Fatih, *Kur'an'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, (Ankara: TDV, 1993), s. 72.

24 2/Bakara: 62.

25 Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, I, s. 360 vd.

uygun doğru dürüst işler yapanlar, ödülü hak edecek gözükmektedirler. Nitekim Yüce Allah, iman eden ve iyi işler yapanları cennetlere koyacağını “*hak bir söz*” olarak vaat edip de, “*Sözünde durma ve onu yerine getirme bakımından Allah’tan başka kim daha doğru olabilir?*”²⁶ diye sorduktan sonra, çeşitli din mensuplarına karşı davranış çerçevesini şu şekilde belirlemiş olmaktadır:

*“Ne sizin kuruntularınız ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah’tan başka dost da yardımcı da bulamaz. Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”*²⁷

KUR’AN’IN EHL-İ KİTABA GENEL OLARAK BAKIŞI

Kur’an, kitap ehlinin pek çoğunu, özellikle de onlardan Yahudileri, Allah kelâmını tahrif etmekle,²⁸ Kur’an’ı yanlış te’vil etmekle²⁹, münafıklıkla³⁰, Kitab’ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmekle³¹, İbrahim Peygamber olayında olduğu gibi anlamsız tartışmalar çıkarmakla³², Müslümanları saptırıp³³, onları küfre döndürmekle³⁴ ve hatta onlardan, yani Ehl-i kitaptan bazılarını küfre düşmekle³⁵ itham etmektedir. Bununla birlikte o, yine de onların (Ehl-i kitap) hepsini bir ve aynı tutmamakta; içlerinde inananların, doğru ve güzel işler yapanların varlığını da kabul etmektedir. Nitekim Kur’an, kendisine inanan bazı kitap ehli kimselerden övgüyle bahsetmekte; onların, hakkını vererek Kur’an’ı okuduklarını bize bildirmektedir.³⁶ Daha da önemlisi, onlardan bir kısmı ile ilgili olarak şu övgü dolu ifadeleri de dile getirmektedir:

*“Ehli kitaptan öyleleri vardır ki, Allah’a, hem size indirilene hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah’a boyun eğerek iman ederler. Allah’ın ayetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır.”*³⁷; “*Onlar, Allah’a ve ahiret gününe*

26 4/Nisa: 122.

27 4/Nisâ: 123 -124.

28 2/Bakara: 75, 75 - 79; 4/Nisâ: 46; 5/Maide: 13 - 41.

29 3/Âl-i İmrân: 71.

30 2/Bakara: 76; 3/Âl-i İmrân: 72.

31 2/Bakara: 85.

32 3/Âl-i İmrân: 66.

33 3/Âl-i İmrân: 69; 4/Nisa: 44.

34 2/Bakara: 109; 3/Âl-i İmrân: 72, 100.

35 4/Nisa: 51; 59/Haşr: 2; 98/Beyyine: 6.

36 2/Bakara: 121.

37 3/Âl-i İmrân: 199.

*inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar iyi insanlardır. Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır.*³⁸

Ayetlerden de açıkça anlaşılmaktadır ki, kitap ehlinin hepsi bir ve aynı değildir. Samimi bir şekilde inanıp da iyi, güzel işler yapanları olduğu gibi, inanimadığı halde yalan söyleyenleri ya da inançsızlığını açıkça ortaya koyarak türlü kötülükler yapanları da vardır. Nitekim Kur'an, bu duruma açıkça vurgu yaparak kitap ehlinin hepsinin bir ve aynı olmadığını özellikle belirtmekte; onlar içinde gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyan istikamet sahibi toplulukların bulunduğunu³⁹; bunların, Allah'a ve ahiret gününe inanıp, hayırlı işler yaptıklarını⁴⁰ bize bildirmektedir. Buna karşılık Ehl-i kitaptan bazılarının ise, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i bile bile inkâr ettikleri, pek çok Kur'an ayetinde vurgulanmıştır.⁴¹

Kur'an'ın Ehl-i kitaba ilişkin genel yaklaşımı bu olmakla birlikte, onun, kitap ehlini oluşturan Yahudiler ve Hıristiyanlardan her birine yönelik ayrı ve birbirinden farklı tutum sergilediği de görülmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın, gerek Yahudilere ve gerekse Hıristiyanlara yönelik farklı bakış açılarını ayrı başlıklar altında ele almak faydalı olacaktır.

A. Kur'an'ın Yahudilere Bakışı

Kitap ehli gruplar içinde Kur'an'ın en çok bahis konusu ettiği grup şüphesiz Yahudilerdir. Yahudilerin, Kur'an'ın indiği dönemde, özellikle Medine'de, diğer kitap ehli gruplarını oluşturan Hıristiyanlardan sayıca daha fazla olmalarının ve onların (Yahudiler), sürekli olarak peygamberlerle çeşitli dini konularda polemiklere girmelerinin bunda etkili olduğu bilinmektedir. İşte bu yüzden ki Kur'an, Hıristiyanlardan daha çok, Yahudilerle diyalog içinde olmuş; onları, pek çok yanlış inançları ve tutumlarından dolayı kınayıp şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.

Kur'an'ın Yahudilere yönelik eleştiri konusu yaptığı hususların belli başlılarını şöylece sıralayabiliriz:

38 3/Âl-i İmrân: 114 - 115.

39 3/Âl-i İmrân: 113.

40 3/Âl-i İmrân: 114.

41 2/Bakara: 97 - 100, 146; 3/Âl-i İmrân, 19, 70 - 73, 98; 6/En'am, 20, 114; 13/Ra'd, 36, 43.

1. İnkârcılıkları

Yahudilerin, Hz. Muhammed'e sordukları sorulara karşılık, O'ndan, kendilerinin hoşlanmadıkları cevapları alınca O'na inanmadıklarını / inanmayacaklarını söyledikleri, tarihi olarak sabittir.⁴² Nitekim bazı Yahudilerin, “*Allah'ın kadriğini hakkıyla takdir etmedikleri; çünkü onların, 'Allah'ın hiçbir beşere bir şey indirmediyini' söylediklerini*” bizzat Kur'an bize haber vermektedir.⁴³ Aynı şekilde diğer bir Kur'an ayetinde ise onların, sadece Allah'a, Hz. Peygamber'e ve O'ndan öncekilere inananlardan hoşlanmadıkları; işte bu yüzden onlardan pek çoğunun yoldan çıktıkları haber verilmektedir⁴⁴ ki, bu ayetin, Hz. İsa'nın peygamberliğine inanan Yahudiler hakkında indirildiği rivayet edilmektedir.⁴⁵

Yahudilerin, kendilerine gerçekleri söylemek üzere gönderilen peygamberlerin söyledikleri şeyler hoşlarına gitmeyince büyüklük taslayarak onlardan bir kısmını inkâr ettiklerini ve alaycı bir şekilde “*kalplerimiz perdelidir*” demek suretiyle inkâra saptıklarını da ayrıca yine Kur'an bize haber vermektedir.⁴⁶

İşte yukarıda örneklerini verdiğimiz söz konusu ayetlerden de açıkça anlaşılmaktadır ki, Yahudiler –en azından onlardan pek çoğu, Allah'a gereği gibi inanmadıkları gibi, aynı zamanda O'nun gönderdiği bazı elçilere ve onlara inen kitaplara da inanmamaktadırlar. Onlar, kendilerine gönderilen daha önceki bazı elçilere ve onlara indirilen bazı kitaplara inanmadıkları gibi, “(yine onlar) *kendilerine Allah katından ellerindeki Tevrat'ı doğrulayan bir kitap gelip de Tevrat'tan bilip öğrendikleri gerçekler karşılıklarına dikilince, onu da derhal inkâr etmişlerdir.*”⁴⁷ Dolayısıyla Yahudiler, daha önce Hz. İsa gibi peygamberlerle onlara inen kitapları inkâr ettikleri gibi, son peygamber Hz. Muhammed'le birlikte O'na inen Kur'an'ı da inkâr etmişlerdir. Çünkü Yahudilere göre Allah, Tevrat'tan sonra herhangi bir kitap göndermemiştir.⁴⁸

2. İnananları Küfre Döndürmeye ve Onları Saptırmaya Çalışmaları

Kur'an, bir kısım Yahudi kitap ehlini, gerçeği görüp bildikleri halde, Allah'ın yolunu eğri göstermeye, inananları Allah yolundan çevirmeye kal-

42 Bkz. Vâhidî, Ebû Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbü'rî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, (Mısır, 1959), s. 164.

43 6/En'âm: 91.

44 5/Maide: 59.

45 Bkz. İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Beirut, 1936), II, s. 216.

46 Bkz. 2/Bakara: 87 - 88.

47 2/Bakara: 89, 101.

48 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, s. 211.

kışmakla suçlamakta; “*Ey iman edenler! Kendilerine Kitap verilenlerden bir gruba uyarmanız, imanınızdan sonra sizi çevirip kâfirler haline getirirler*”⁴⁹ demek suretiyle de inananları onlara karşı uyarmaya çalışmaktadır. Kur'an, ayrıca bunlardan bir grubun, açıkça inananları saptırmak istediklerini de haber vererek bu hususta müminleri dikkatli olmaya davet etmektedir.⁵⁰

Yahudilerden bazılarının gerçeği bilip gördükleri halde inanan insanları, yani Müslümanları küfre döndürmeye ve onları doğru yoldan saptırmaya çalışmalarının altında sosyo-psikolojik unsurların bulunduğu bir gerçektir. Çünkü onlar, bunları, daha çok inananlara karşı olan kinleri, nefretleri ve onları çekememezlikleri, yani hasetleri yüzünden yapmaktadırlar ki, bütün bunların, bir takım etik sorunlardan kaynaklandığı da ayrı bir çalışmanın konusudur.⁵¹

3. Kitapta Olmayan Şeyleri Uydurmaları ve Kitabı Tahrif Etmeleri

Kur'an, Yahudilerden bir grubun, Kitap'ta olmayan bazı şeyleri, müminlerin onların Kitap'tan olduğunu sanmaları için dillerini eğip bükerek okuduklarını; oysaki okudukları o şeylerin Kitap'ta olmadığını; söyledikleri sözler Allah katından olmadığı halde onların, “*Bu, Allah katındandır*” dediklerini ve böylece bile bile Allah hakkında yalanlar uydurduklarını bize haber vermektedir.⁵² Başka bir Kur'an ayetinde ise Yahudilerle ilgili olarak aynen şöyle denmektedir:

“*Şimdi (ey müminler) bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz. Oysaki onlardan bir zümre, Allah'ın kelamını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif edip çarpıttırlardı.*”⁵³

Ayetten de açıkça anlaşılacağı üzere, Müslümanlar, tevhidi inançlarından dolayı Medineli Yahudilerin, Kur'an'ın mesajını kabul edeceklerini ummuşlardı. Ancak onların bu iyimser beklentileri gerçekleşmediği gibi,⁵⁴ Yahudiler, daha da ileri giderek ilâhî mesajı çarpıtmaya teşebbüs etmişlerdi.

Son dönem İslam bilginlerinden Muhammed Abduh'a göre, Yahudilerin kitapta olanı tahrif etmeleri, mutlaka metnin çarpıtılmasını gerektirmez. Ona

49 3/Âl-i İmrân: 99 - 100. Ayrıca bkz. 2/Bakara: 109, 3/Âl-i İmrân: 72.

50 Bkz. 3/Âl-i İmrân: 69, 72 - 73, 99; 4/Nisa: 44.

51 Örneğin bkz. Tabbâra, Afif Abdulfettâh, *Kur'an Açısından Yahudi*, terc. M. Aydın, (İstanbul, 1979), ss. 41-46.

52 3/Âl-i İmrân: 78.

53 2/Bakara: 75; Ayrıca bkz. 4/Nisa: 46; 5/Mâide: 13.

54 Ayrıca bkz. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı; Meal-Tefsir*, terc. C.Koytak; A.Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), I, s. 22, (60. dipnot).

göre bu tahrif, aynı zamanda, “bir ibareye, orijinal olarak kastedilen anlamdan başka bir anlam yüklemek”le de gerçekleştirilebilir.⁵⁵

4. Yahudilerin Kur’an’da Bahsedilen Diğer Bazı Özellikleri

Kur’an, sahip oldukları bazı olumsuz özellikleri ile inananlara karşı takındıkları bir takım yanlış tavır ve tutumları yüzünden, indiği dönemin muhatabı olan Yahudileri birçok bakımdan eleştirmekte ve kınamaktadır. Onların Kur’an’da bahsi geçen kendine özgü bu karakteristik yapıları ile tutum ve davranışlarından en önemli gördüklerimizi şöylece sıralayabiliriz:

a) Müslümanların Şiddetli Düşmanları Olmaları

Kur’an, inananlara karşı takındıkları düşmanlık bakımından en şiddetlisi olarak Yahudiler ile Allah’a ortak koşanları (müşrikler) görürken; buna mukabil onlara karşı sevgide en yakın olanlarını ise Hıristiyanları görmektedir.⁵⁶ Kur’an’ın burada övdüğü Hıristiyanlar, içlerinde büyüklük taslamayan keşiş ve rahiplerin bulunduğu Hıristiyanlardır ki, ayetin devamında onlara açıkça işaret edilmektedir.

Burada şunu ayrıca belirtmek gerekir ki, bu ayetten, diğer bir ifade ile tek bir ayetten yola çıkılarak, Kur’an’ın, bütünüyle hemen her Yahudiye karşı aynı kesin yargı içinde olduğu düşünülemez.⁵⁷ Çünkü başka bir Kur’an ayetinde, diğer bir kısım Yahudi ile ilgili olarak, “*Musa’nın Kitabı (elinde) bulunan kimse (inkârcılar gibi) midir?*”⁵⁸ denilmek suretiyle, Tevrat ile Tevrat ehli olanların, inkârcılara karşı üstünlükleri belirtilmiş olmaktadır.

b) Sözlerinde Durmamaları, Bile Bile Yalan Söylemeleri, Kin ve Buğz Sahibi Olmaları, Mala-Mülke Düşkünlükleri, Faizcilikleri, Bozgunculukları ve Peygamberlerini Öldürmeleri

Kur’ân-ı Kerim, Yahudileri, emanete hıyanet etmek, bile bile yalan söylemek;⁵⁹ Müslümanlara karşı şer, kin ve buğz içinde olmak;⁶⁰ ahiret inanç-

55 Reşid Rızâ, Muhammed *Tefsîru’l-Kur’ân (Menâr)*, (Kahire, 1367-72), III, s. 345; ayrıca bkz. Esed, a.g.e., I, s. 105, (60. dipnot).

56 5/Maide, 82.

57 “Ehl-i kitap” bağlamında Yahudilerle ilgili değerlendirmeler için bkz. Faruk Tuncer, “Bir Ayet Işığında Kur’an’ın Ehl-i Kitab’a Bakışı,” Karaman H. Ve diğerleri, *Polemik Değil Diyalog*, (İstanbul: Ufuk Kitap, 2006), s. 206.

58 11/Hûd: 17.

59 3/Âl-i İmrân: 75.

60 3/Âl-i İmrân: 118 - 120.

larının eksikliği nedeniyle hayata, mala ve mülke düşkün olmak,⁶¹ faizcilik, tefecilik yapıp, insanların mallarını haksız yere yemek;⁶² sözlerinde durmayıp peygamberleri öldürmek⁶³ ve yeryüzünde fesat çıkarmak⁶⁴ gibi olumsuz vasıflarla da nitelemektedir. Dahası onları bu özelliklerinden dolayı yer yer ağır bir şekilde eleştirerek kınamaktadır.

Şimdi burada yeri gelmişken yukarıda sayılan özelliklere ilişkin bazı örnek ayetleri vermek yerinde olacaktır. Bir Kur'an ayeti Ehl-i kitabın özelliklerinden birine ilişkin bilgi verirken, aynen şöyle demektedir:

*“Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Çünkü bunlar, ‘ümmilerin / cahil Arapların malını almakta bizim için vebal yoktur’ derler. Onlar bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.”*⁶⁵

Burada emanete hıyanet edenlerin, İslam öncesi dönemde Medineli cahil Araplardan mal satın alıp, daha sonra onlar İslam'ı seçince, önceki dinlerini terk ettikleri bahanesiyle onlara, sattıkları mallarının karşılığını ödemek istemeyip, aldıkları emaneti inkâr eden bazı Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶

Medineli bazı Yahudilerin Müslümanlara karşı besledikleri kin, düşmanlık ve hilekârlığı açığa vuran birkaç ayetten biri ise aynen şöyledir:

*“İşte siz (inanenler) öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz: Siz, bütünüyle kitaba (kitaplara) inanırsınız; onlar ise, sizinle karşılaştıklarında, “inandık” derler. Kendi başlarına kaldıklarında da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarını ısırurlar. De ki: ‘Kininizle geberin!’ Şüphesiz ki Allah onların sinelerindekini bilir. Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır. Başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler. Eğer sabreder Allah’tan korkarsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”*⁶⁷

Yahudilerin ahiret inançlarının eksikliğini⁶⁸ bir sonucu olarak hayata, mala-mülke olan düşkünlüklerini ortaya koyan bir ayet ise, onların bu yönünü şöyle ifade etmektedir:

61 2/Bakara: 96; 60/Mümtehine: 13.

62 4/Nisâ: 160 -161.

63 2/Bakara: 100; 5/Mâide: 70.

64 5/Mâide: 64.

65 3/Âl-i İmrân: 75.

66 Bkz. Tabbâra, *Kur'an Açısından Yahudi*, s. 39.

67 3/Âl-i İmrân: 119 - 120.

68 60/Mümtehine: 13.

*“Andolsun ki sen onların (Yahudilerin), diğer insanlardan, hatta Allah’a ortak koşan müşriklerden de ziyade hayata (mala-mülke) düşkün olduklarını görürsün. Onlardan her biri, ömrünün bin yıl olmasını ister.”*⁶⁹

Kur’an’da, Yahudilerin, tefecilik yaparak insanların mallarını haksız yere yediklerine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Örneğin bir Kur’an ayetinde onların bu yönüne vurgu yapılarak onlarla ilgili şöyle denilmektedir:

*“Yahudilerin zulmü ve onların insanlardan birçoğunu Allah yolundan alıkoymaları, daha önce (Tevrat’ta) nehyedilmelerine rağmen riba (faiz) alıp faizcilik yapmaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyledir ki biz, (evvelce) kendileri için helâl kılınan temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık...”*⁷⁰

Kur’an, Yahudileri sözlerinde durmamakla⁷¹ da suçladığı gibi; *“Andolsun ki biz, İsrail oğullarının sağlam söz aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şeyi getirdi ise, bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.”*⁷² demek suretiyle de onları, cürümlerin en büyüğünü işlemekle de suçlamaktadır.

Kur’an’ın, Yahudileri suçladığı en önemli olumsuz özelliklerinden biri de, daha önce de işaret edildiği üzere, onların, yeryüzünde fesat çıkarıp bozgunculuk yapmasıdır. Nitekim Kur’an; *“... (Yahudiler) ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar, yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah da bozguncuları sevmez.”*⁷³ demek suretiyle, onların bu yönüne açıkça vurgu yapmaktadır.

Bütün bu suçlamaların muhatapları, Kur’an’ın indiği dönemde o bölgede yaşayan Yahudiler olmakla birlikte, yine de buradan hareketle onların genel karakterleriyle ilgili evrensel bazı ipuçları bulup çıkarmanın da mümkün olduğu görülmektedir. Burada bilinmesi gereken önemli bir husus da şudur ki, Kur’an, kitap ehlinin iki önemli unsurunu teşkil eden Yahudi ve Hıristiyanlardan Yahudilere, Hıristiyanlara nazaran daha çok eleştirel yaklaşmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, muhakkak ki o dönem Yahudilerinin, Kur’an’ın indiği coğrafyada, Hıristiyanlara nazaran sayıca daha çok olmaları

69 2/Bakara: 96.

70 4/Nisâ: 160-161.

71 2/Bakara: 100.

72 5/Mâide: 70.

73 5/Mâide: 64.

ve bu nedenle onların Müslümanlarla girdiği ilişkilerde bazı anlaşmazlıkların yaşanmasıdır. Bununla birlikte Kur'an, genel olarak kitap ehlinin hepsini bir ve aynı tutmadığı gibi, kitap ehlinin, Hıristiyanlarla birlikte en önemli kolunu teşkil eden Yahudilerin hepsine birden aynı gözle baktığı da söylenemez. Nitekim Kur'an, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Tevrat ehli olan pek çok Yahudiyi övmekte ve onlardan sitayişle bahsetmektedir.⁷⁴

B. Kur'an'ın Hıristiyanlara Bakışı

Kur'an, Yahudilerle ilgili, özellikle de onların ahlâkî tutumlarıyla ilişkili nitelemeleri, Hıristiyanlar için kullanmaz. Kur'an, bu iki unsur arasında yaptığı bir karşılaştırmada, Yahudilere kıyasla Hıristiyanların, Müslümanlara karşı sevgi bakımından daha yakın durduklarının altını özellikle çizmekte ve haliyle onları, yani Hıristiyanları, daha üstün bir konuma yüceltmektedir. Nitekim sözü edilen bu iki unsurun karşılaştırıldığı bir Kur'an ayetinde aynen şöyle denmektedir:

“İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile, şirk koşanları (müşrikler) bulacaksınız. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da, ‘Bizler Hıristiyanlarız’ diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.”⁷⁵

Bazı tefsirlerde, bu ayetin bahis konusu ettiği Hıristiyanların, Habeşistan'a göç eden Müslümanları iyi karşılayan ve onlara karşı güzel muamele ve anlayış sergileyen Hıristiyanları veya Hz. Muhammed'le antlaşma yapan Necran Hıristiyanları olduğu şeklinde rivayetler söz konusudur. Bununla birlikte, esasen genelde Hıristiyanların, Yahudilere ve Allah'a ortak koşan müşriklere nispetle Müslümanlara karşı daha yakın oldukları bilinmektedir. Haçlı seferleri gibi bazı olumsuz tarihi vakaları ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmak şartıyla, esasen Hıristiyan keşiş ve rahiplerinin alçak gönüllü davranışlarını göz önünde tutarsak, durumun, ayetin de işaret ettiği doğrultuda gerçekleştiği görülür.

Bununla birlikte Kur'an, ahlâkî konular da değilse de inançları bağlamında Hıristiyanları da zaman zaman oldukça sert bir şekilde eleştiri konusu da yapmakta, bu hususta onları da açıkça kınamaktadır.

74 Bkz. 11/Hûd: 17.

75 5/Mâide: 82.

1. Bazı Hıristiyan Grupların Küfre Düştüğü Noktalar

Kur'an'da Hıristiyanlar daha çok Hz. İsa'nın tanrılığı hakkındaki görüşleriyle eleştirilmektedirler. Nitekim Hıristiyanların tanrı anlayışını ele alıp onları bu konuda eleştiren bir Kur'an ayeti aynen şöyle demektedir:

*“Andolsun ‘Allah, için üçüncüsüdür’ diyenler de kâfir olmuşlardır. Oysaki bir tek Allah’tan başka hiçbir tanrı yoktur. Onlar bu söylediklerinden / bu iddialarından vazgeçmedikçe, doğrusu, onlardan inkâr edenlere acıklı bir azap dokunacaktır.”*⁷⁶

Yine Hıristiyanların tanrı inancını eleştiri konusu yapan bir diğer ayet de ise; *“Andolsun, ‘Doğrusu, Allah’ın kendisi, Meryem oğlu Mesîhtir’ diyenler kâfir olmuşlardır”* denilmek suretiyle, Hıristiyanların tanrı anlayışına açıkça ve şiddetle karşı çıktığı gibi, bu anlayış ve inançta olan Hıristiyanlar da aynı şekilde şiddetle eleştirilip kınanmaktadır.

Allah, bu tür bir tanrı anlayışına sahip kitap ehli Hıristiyanları, ayrıca dinde haddi aşmakla suçlamakta ve onlarla ve düşünceleriyle ilgili olarak onlara şöyle seslenmektedir:

*“Ey ehl-i kitap (olan Hıristiyanlar! ‘İsa tanrıdır’ diyerek) dininizde haddi aşmayın; Allah hakkında ancak gerçek olanı söyleyin. Kuşkusuz Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah’ın elçisi, Meryem’e ulaştırdığı sözü ve O’ndan bir ruhtur. Allah’a ve elçilerine inanın. ‘(Tanrı) üçtür’ demeyin. Allah, ancak tek bir tanrıdır; çocuğu olmaktan yücedir: Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Vekil olarak Allah yeter.”*⁷⁷

Bu ve bir önceki ayetten de açıkça anlaşılmalıdır ki, Kur'an, özellikle Hıristiyanların, “Tanrı; baba, oğul ve kutsal ruh (*ruhu’l-kuds*) olmak üzere üçtür” veya “Allah, sözü edilen üç unsurdan (*ekâim-i selâse*) meydana gelmiş-tir” şeklindeki tanrı tasavvurlarını, “şirk” ve hatta “küfür” olarak değerlendirmekte; bu tür bir inanca sahip olmayı dinde haddi aşmak olarak görmektedir.

Kur'an, Hıristiyanların yanlış tanrı tasavvurlarını böylece şiddetle kınayıp eleştirdikten sonra, işi, insana getirip onun sarih aklına hitap ederek; *“hiçbir insanın, Allah’ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara, ‘Allah’ı bırakıp da O’nun yerine bana kul olun!’ demeyeceğini”*⁷⁸ bize haber vermektedir. Bu suretle Kur'an, hiçbir akıllı in-

⁷⁶ 5/Mâide, 73. Ayrıca bkz. 5/Mâide: 17.

⁷⁷ 4/Nisâ: 171.

⁷⁸ 3/Âl-i İmrân: 79.

sanın, hele Hz. İsa gibi kendisine hikmet ve elçilik görevi verilmiş yüce bir insanın, böyle yanlış bir tanrı anlayışını insanlara aşılmasının asla mümkün olmayacağı hususunu önemle vurgulamaktadır. Kaldı ki pek çok Kur'an ayetinde de açıkça görüleceği üzere bizzat Hz. İsa, Allah'ın kulu olduğunu, Allah'ın kitap göndererek kendisini peygamber yaptığını açıkça beyan ettiği⁷⁹ gibi; gerek kendisinin ve gerekse annesi Meryem'in tanrı olduğu şeklindeki iddia ve yanlış, içi boş temelsiz batıl inançları da şiddetle reddetmiş ve bu suretle O, Allah'ı şirkten tenzih etmiştir.⁸⁰

Hz. İsa'nın babasız doğduğunu Kur'an'ın da kabul ettiğini, dolayısıyla buna göre O'nun tanrı olması lazım geldiğini söyleyen Hıristiyanların (Necran Hıristiyanları) bu iddialarının tutarsızlığını Allah, O'nun durumunu benzettiği Hz. Adem'in hem annesiz hem de babasız olarak topraktan yaratılış öyküsünü⁸¹ vermek suretiyle reddetmekte; Kur'an'ın onunla ilgili olarak söylediklerinin doğruluğunu bildirdikten sonra da, "*Allah'tan başka ilah olmadığını*"⁸² özellikle vurgulamaktadır.

Sonuç olarak Kur'an'ın da açıkça belirttiği üzere, Meryem oğlu İsa Mesih, kendisinden önce de gelip-geçmiş olan peygamberler gibi, ancak bir resuldür. Anası Meryem de kendisi de, diğer insanlar gibi yemek yiyen birer insandılar.⁸³ Dolayısıyla pek çok Hıristiyan grubun tanrı tasavvuru, İslam'ın tevhide dayalı tanrı anlayışına uygun düşmemektedir.

2. Kur'an'ın Övdüğü Hıristiyanlar

Daha önce de değindiğimiz gibi, Kur'an, bütün bir kitap ehlini aynı kategoride değerlendirmemektedir. Onlardan bir kısmını gerek yanlış inançları ve gerekse Müslümanlara karşı değişik tutum ve davranışları yüzünden şiddetle eleştirmekle birlikte, yine de onların hepsini bir ve aynı tutmamaktadır. Örneğin Kur'an, Ehl-i kitap içinde istikamet sahibi, gece saatlerinde secde ederek Allah'ın ayetlerini okuyan bir topluluğun olduğunu da söylemektedir.⁸⁴ Kur'an'ın bahsettiğine göre sözü edilen bu topluluk, "*Allah'a ve ahiret gününü-*

79 Bkz. 19/Meryem: 30 - 36.

80 Bkz. 5/Mâide: 116 - 117.

81 3/Âl-i İmrân: 59.

82 3/Âl-i İmrân: 62.

83 5/Mâide: 75.

84 3/Âl-i İmrân: 113.

ne inanırlar; iyiliği emreder; kötülükten menederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar sâlih insanlardır.”⁸⁵

Kur’an, ehl-i kitaptan olan Yahudilerle Hıristiyanlar arasında yaptığı bir mukayese de, iman edenlere karşı düşmanlık bakımından en şiddetlisi olarak gördüğü Yahudileri eleştirirken; buna makabil bazı Hıristiyanları, inananlara karşı besledikleri sevgi bakımından övmektedir.⁸⁶

Bütün bunlar, gerek inançları ve gerekse davranışları bakımından bütün bir Ehl-i kitabın bir ve aynı olmadığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla onlara yönelik görüş açımızı, Kur’an’ın bakış açısını da dikkate alarak, daha geniş bir çerçeve içine oturtmak durumundayız. Bunun tersi bir durum, esasen yanıltıcı olabileceği gibi, bazı durumlarda ifrat ve tefrite düşme tehlikesini de doğurur ki, böylesi bir durum, gerçekleri arama çabası içindeki insaf sahibi bir insanın yapmaması gereken bir şey olduğu ortadadır.

SONUÇ

Kitap ehline yönelik bakışını bir bütün olarak vermeğe çalıştığımız Kur’anî bakış açısına göre, özellikle Kur’anın indiği dönem ile ondan önceki dönemlerin Ehl-i kitabı içinde tevhid inancını benimseyenler olduğu gibi; onlardan, küfür ve şirk gibi tevhide aykırı düşen inançlara sahip olanlarının da olduğu görülmektedir ki, Kur’an birincileri överken, ikincileri, batıl inançları yüzünden şiddetle eleştirmektedir. Yine bu bakış açısına göre, eylem ve davranışları açısından övülen pek çok kitap ehli insan olduğu gibi, çeşitli eylem ve davranışları yüzünden şiddetle yerilenler de bulunmaktadır. Esasen bu durum, Kur’an sonrası dönemin Ehl-i kitabı için de geçerlidir. Dolayısıyla Kur’anın bakış açısını bir kenara bırakıp da, toptancı ve düz bir mantıkla kitap ehlinin tümünü aynı kefenin içine koyarak bir bütün halinde onları değerlendirmeye tabi tutmanın, Kur’an’a ters düşeceği bir yana, böyle bir yaklaşım tarzının doğru olmayacağı da açıktır.

Netice itibariyle, kitap ehlini oluşturan grupların tümüne aynı nazarla bakmanın yanlış olacağı ortadadır. Ehl-i kitaptan, Kur’an’ın da açıkça belirttiği gibi, küfür ve şirk içinde olanlarının varlığı açık bir gerçek olduğu gibi, onlardan, tek bir tanrının varlığına inananlarının bulunduğu da tarihi bir gerçekliktir

⁸⁵ 3/Âl-i İmrân: 114.

⁸⁶ 5/Mâide: 82 - 5. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân: 110.

ve nihayetinde bunlardan pek çoğunun zaman içinde tevhid dini olan İslam'a girdiği de bilinen bir husustur. Yine onlardan dostluğuna güvenilecek iyilik timsali kişi ve zümreler olduğu gibi; inananlara karşı her tür desise ve bozgun-culuğu yapan kin ve buğz sahibi grupların da olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla Kur'an, Ehl-i kitabı, şahısları itibariyle değil, inanç ve uygulamalarını, tavır ve davranışlarını esas alarak değerlendirmektedir.

Kur'an, ayrıca, Ehl-i kitapla olan ilişkilere de, kitap ehli olmayanlara nispetle, daha çok önem atfetmektedir. Nitekim o, Müslümanların, kitap ehlinin namuslu kadınlarıyla evlenmelerinin, onların yiyeceği şeylerden yemelerinin helâl kılındığını belirtmektedir.⁸⁷ Yine ayrıca Kur'an, Ehl-i kitaba karşı Müslümanların nasıl bir davranış sergilemeleri gerektiğinin ipuçlarını vermeye çalışırken, onlarla yapılacak diyalogun metodunu ve çerçevesini de çizip göstermekte; Peygamber (a.s.)'e öğrettiği şekliyle aynen şöyle bir davet yöntemini öngörmektedir:

*“De ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda anlamı eşit bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmayalım.”*⁸⁸

*“İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitap ile ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.”*⁸⁹

Sonuç olarak, Kur'an, kitap ehlini muhatap alarak onlarla olumlu-olumsuz bir takım diyaloglara girdiğine göre, bizim de, onun önerdiği ve bizler için geliştirdiği diyalog mantığını iyi kavrayarak, onlarla, hatta bütün bir insanlık âlemiyle diyalog içinde bulunmamız, İslamî olduğu kadar aynı zamanda insanî bir görevdir. Hele herkesin birbiriyle daha yakın ilişkiler içinde olduğu / olmaya çalıştığı günümüz dünyasında bunun ehemmiyeti yadsınamayacağı gibi, esasen bu türden insani diyalog ilişkilerini sürdürmenin, Kur'an'ın da önerdiği bir gerçeklik olduğu unutulmaması gereken bir husustur. Ancak burada, bu konudaki Kur'anî bakış açısını iyi kavrayarak, sınırlarını onun belirlediği yöntem çerçevesi dâhilinde yeni bir takım diyalog ortamlarının oluşturulmasının önemine son bir kere ayrıca vurgu yapmanın yararlı olacağı da ortadadır.

87 5/Mâide: 5.

88 3/Âl-i İmrân: 64.

89 29/Ankebût: 46. Ayrıca bkz. 57/Hadîd: 28.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Matbaatu'l-Menâr, Kahire, 1934.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah, *Envâru't-Tenzil ve Esrârü'te'vil*, Müessesetü Şa'bân, Beyrut, tsz.
- Cevherî, Tantavî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Azîm*, Kahire, 1931.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı; Meal-Tefsir*; terc. C. Koytak, A. Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Goldziher, Ignaz, "Ehl-i Kitap," *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB, 1977.
- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1936.
- İbnü'l-Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvahîd, *Fethu'l-Kadîr*, Mısır, 1356.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, Beyrut, 1972.
- Kesler, M. Fatih, *Kur'an'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, Ankara: TDV, 1993.
- Kur'an- Kerim
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1967.
- Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Mısır, 1935.
- Reşid Rızâ, Muhammed *Tefsîru'l-Kur'ân (Menâr)*, Kahire, 1367-72.
- Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1978.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Mısır, 1955.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l fikr, 1973.
- Tabbâra, Afif Abdu'l-Fettâh, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1986.
- Tabbâra, Afif Abdulfettâh, *Kur'an Açısından Yahudi*, terc. M. Aydın, İstanbul, 1979.
- Taberî, Ebû Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978.
- Tabersî, Ebu'l-Fazl b. el-Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hayât, Beyrut 1961.
- Tuncer, Faruk, "Bir Ayet Işığında Kur'an'ın Ehl-i Kitap'a Bakışı," Karaman H.; Harman Ö. F. ; Tuncer F., *Polemik Değil Diyalog*, İstanbul: Ufuk Kitap, 2006.
- Vâhidî, Ebû Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbü'rî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Mısır, 1959.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâik'it-Tenzil ve 'Uyûni'l-Akâvil fi Vücûhi'te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.